

Nordiske spørsmål

Det nordiska språkvårdssamarbetet fick ett eget permanent organ 1978 i och med inrättandet av Nordiska språksekretariatet. Sekretariatet är förlagt till Oslo och Ståle Løland har varit sekretariatschef sedan starten. I artikeln visar han bl. a. på olika konkreta resultat av arbetet på att skapa gemensamma nordiska ord för nya företeelser. Vi hoppas inlägget inspirerar våra läsare att se nyordsskapandet i ett nordiskt perspektiv och vända sig till Nordiska språksekretariatet (direkt eller via Svenska språkbyrån, se adresser på s. 15) i språkfrågor av nordiskt intresse.

Nordisk språksekretariat ble opprettet av Nordisk ministerråd i 1978 som et samarbeidsorgan mellom språknemndene i Norden og andre som arbeider med spørsmål. Retningslinjene fastslår at sekretariatet skal arbeide for å bevare og styrke det språklige fellesskapet i Norden blant annet ved å "vara rådgivande och koordinerande organ i språk- och termfrågor som rör mer än ett nordiskt språk" (§ 2a). I denne artikkelen skal vi se på noen av de spørsmålene som arbeidsutvalget i sekretariatet har behandlet. Arbeidsutvalget er det utøvende organet i sekretariatet med en representant fra hver av språknemndene i Danmark, Finland, Norge og Sverige (Dansk Sprognævn, Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland, Norsk språkråd og Svenska språknämnden).

Nye ord

For Nordisk språksekretariat er det en viktig oppgave å forsøke å hindre at de nordiske språkene fjerner seg fra hverandre ved at de tar i bruk ulike ord for nye begreper. Et eksempel på dette har vi når det som på norsk kalles en *attføringskonsulent*, visstnok heter *revalideringskonsulent* på dansk og *arbetsvårdskonsulent* på svensk. Da vi på 1950-tallet fikk noen små motorsykler som ble svært populære, ble de kalt *knallert* i Danmark (etter lyden fra motoren), mens de i Sverige — og etter hvert også i Norge — fikk navnet *moped* (etter *motorvelociped*). Det er klart at slike forskjeller bidrar til å svekke den nordiske språkforståelsen.

Avløserord

Tilveksten av nye ord skjer for en stor del ved at vi låner ord og uttrykk fra fremmede språk. Siden siste verdenskrig har de nordiske språkene vært utsatt for en stadig sterkere påvirkning utenfra, særlig fra engelsk-amerikansk. Ord som *design*, *feedback*, *layout*, *teamwork* osv. har blitt vanlige, også utenfor det fagområdet der de opprinnelig ble lansert. Mange ser en fare i dette (jf. nedenfor) og ønsker å erstatte fremmedordene med hjemlige avløsere: *formgiving*, *tilbakemelding*, *utteg-*

ning, *lagarbeid* osv. Problemet kan da være at de nordiske språkene tar i bruk ulike avløserord. Et kjent eksempel på dette fra de siste årene er norsk *datamaskin*, dansk *datamat* og svensk *dator* for det engelske *computer*. Noen andre eksempler fra det samme fagområdet*:

*Eksemplene er hentet fra EDB-ordbog, Dansk Standardiseringsråd (1971), Dataordboken, Standardiseringskommissionen i Sverige (1977) og Norsk dataordbok, Norsk språkråds komité for dataterminologi (1981).

engelsk	dansk	norsk	svensk
access	tilgang	tilgang, aksess	åtkomst
array	sæt	datatabell	uppställning
assembler	indsætter, oversætter	assembler	assemblerator, assemblerare
batch processing	gruppekørsel	satsvis behandling	satsvis bearbetning
bootstrap	systemgenerere	programlaste	programladda
convert	omsætte	omforme	konvertera

I de fleste av disse eksemplene (og mange andre fra det samme fagområdet) burde det ha vært mulig å komme fram til en bedre nordisk samordning av terminologien. Et problem er at fagfolk ofte unnlater å ta kontakt med språkfolk før de tar i bruk nye uttrykk som kan være uheldige både med tanke på nasjonale og nordiske forhold. Men det hender at fagfolk og andre rådfører seg med språknemndene og

Språksekretariatet om disse spørsmålene, og da er mulighetene langt bedre for at en skal kunne komme fram til hensiktsmessige fellesnordiske avløserord. Av de ca. 20 språkspørsmålene som arbeidsutvalget i Nordisk språksekretariat har behandlet behandlet de to siste årene, dreier ca. halvparten seg om å finne avløserord for fremmede uttrykk:

fremmed uttrykk

passenger handling
viewdata
drive-in-postkasse

slow motion

display (f.eks. på lommeregnerne)
overlay
offshore
hanggliding
plaque de desensablage

éconoscope, économètre

tilråding (i norsk rettskrivning)

passasjerhåndtering
teledata/tekst-tv
bilpostkasse
(svensk: bilbrevlåda)
uttrykk med "langsom", f.eks.
langsom film, langsom reprise,
langsom gjengivelse (svensk: långsam repris/återgivning)
tegnrute (svensk: teckenruta)
overlegg(sbilde)
omskrivninger med "hav"
hengeflyging
sandplate
(svensk også slirskydd)
økonometer

Vi skall se litt nærmere på ett eksempel som illustrerer noen av de vurderinger som ligger bak de tilrådingenes som Språksekretariatet har kommet fram til på dette området.

Tegnrute ("display")

Moderne elektronisk utstyr, f.eks. digitalur og lommeregnerne (svensk: fickräknare, mini-räknare) har et felt der tall og andre tegn kommer fram. På engelsk heter dette "display", som også har vært brukt i de nordiske språkene. Men det er flere innvendinger mot dette.

For det første vil det skape forståelsesvansker. Selv om engelskkunnskapene har blitt vesentlig bedre de siste årene, vil et såpass spesielt ord som "display" være ukjent for mange. Ordet har også den ulempen at det blir brukt om en rekke "framvisere", fra de små rutene på digitalurene og lommeregnerne til store tv-skjermer. Det kan være behov for å skille mellom de forskjellige typene, og i moderne datateknikk blir "display" gjerne oversatt med dataskjerm. Tilsvarende bør det være et eget ord for "framviseren" på lommeregnerne og digitalurene.

Endelig er det en alvorlig innvending mot det engelske ordet at det ikke er i samsvar med våre regler for uttale, skrivemåte og bøyning. Bokstavkombinasjonen -ay- strider således mot rettskrivningsprinsippene i de nordiske språkene og forekommer bare en sjelden gang i ord av fremmed opprinnelse. Dermed kan språkbrukerne bli i tvil om ordet skal uttales "displai" (som i Paraguay) eller "displei" (som i layout), og omvendt om ordet skal skrives som det uttales. En mulighet kunne jo ha vært å nasjonalisere skrivemåten, slik som svenskene har gjort med "sprej" (spray). Men det ville neppe være mulig å oppnå nordisk enighet om en slik løsning. Dessuten ville den heller ikke løse det grunnleggende problemet. For ordet blir jo ikke lettere å forstå ved å nasjonalisere skrivemåten, ja det blir kanskje enda vanskeligere fordi forbindelsen til det engelske ordet vil bli brutt. Da er det en bedre løsning å finne et dekkende hjemlig ord, som helst er felles for alle de nordiske språkene.

Blant annet på bakgrunn av slike innvendinger har det kommet en rekke forslag til avløserord for "display", for eksempel lystavle, lyspanel, sifferindikator, siffervindu (svensk:

sifferfönster), tegnfelt og tegnrute. Da spørsmålet ble lagt fram for Språksekretariatet, vurderte arbeidsutvalget de forskjellige forslagene.

Sammensetningene med "lys" er misvisende fordi verken tegnene eller feltet der de kommer fram, behøver å være opplyst. På digitalurene er det for eksempel oftest svarte tegn som kommer fram mot en lys (men ikke opplyst) bakgrunn. (En annen sak er at man kan få feltet opplyst ved å trykke på en spesiell knapp.) Sammensetningene med "siffer" er uheldige fordi det også er tale om andre tegn enn tall, for eksempel symbol for vekking på digitalurene. "Fönster" kan være vanskelig å forstå for dansker og nordmenn, på samme måte som "vindu" kan være det for svensker. Synonymet "rute" derimot er i bruk i alle tre språkene. Mange vil vel også synes at "rute" er mer beskrivende i denne sammenhengen enn "felt", som eventuelt kan brukes om et mindre område innenfor ruten.

På denne bakgrunn valgte arbeidsutvalget å tilrå avløserordet *tegnrute* (dansk: tegnrude, svensk teckenruta). Ordet er lett forståelig og går greit inn i dansk, norsk og svensk. Det lar seg også lett overføre til finsk (näyttöruutu) og de andre språkene i Norden.

Andre spørsmål

Arbeidet med å finne passende nordiske avløserord for fremmede ord og uttrykk er en hovedoppgave for Språksekretariatet. Men sekretariatet tar også opp andre spørsmål, dels på eget initiativ, dels etter henvendelser fra andre. For å vise bredden kan det nevnes at sekretariatet de to siste årene har behandlet spørsmål blant annet om nye statsnavn og avledninger til disse, spørsmål om navn på en ny institusjon (Værdipapircentral), om hva en skal kalle det neste århundret (totusentallet eller tjuehundretallet) og om tekniske skriveregler (spørsmålet om å gå over til punktum som desimaltegn i stedet for komma).

I de aller fleste tilfellene har arbeidsutvalget samlet seg om en tilråding, jf. lista over avløserord ovenfor. Det har også vært gledelig å se at de nasjonale språknemndene så godt som alltid har sluttet seg til tilrådingene fra Språksekretariatet. Dette henger naturligvis sammen med at nemndene er representert i sekretariatets arbeidsutvalg.

Har tilrådingen ført fram?

Men hva så? Hva har skjedd med tilrådingene etter at de har passert språknemndene? Har fagfolkene, lærebøkene, massemediene osv. fulgt forslagene, eller har det bare vært slag i luften?

Dette er det vanskelig å si noe sikkert om. Det ville være en nesten umulig oppgave å kartlegge i hvilken grad forslagene har slått igjennom for eksempel i avisene. Dessuten har det gått for kort tid ennå til at vi kan danne oss et noenlunde sikkert bilde av situasjonen.

Men noe vet vi. I Danmark har det kommet nye lover om en "Værdipapircentral" og om "visse havanlæg" (jf. "offshore"). Når et ord først er blitt brukt i lover og andre offentlige dokumenter, er det stor sannsynlighet for at de vil slå igjennom også i allmennspråket.

Postverket i Norge har opplyst at det vil følge tilrådingen om å bruke "bilpostkasse" for denne spesielle typen postkasser. (Sjåføren behøver ikke å gå ut av bilen for å legge brevet i postkassen.)

I SAS stilte en seg positivt til et avløserord for "passenger handling" under forutsetning av at ordet var felles for dansk, norsk og svensk. Arbeidsutvalget og språknemndene samlet seg om å tilrå "passasjerhåndtering", selv om enkelte i Danmark og Norge kanskje hadde foretrukket "passasjerbehandling". Fra Luftfartsverket i Norge — som opprinnelig tok opp spørsmålet — er det kommet melding om at fagfolkene har godtatt "passasjerhåndtering" og tatt det i bruk.

De nordiske standardiseringsforbundene går som Språksekretariatet imot forslaget om å innføre punktum som desimaltegn i stedet for komma, blant annet fordi dette vil bryte med en lang og innarbeidet praksis.

Når det gjelder skrivemåten av nye statsnavn og avledninger til disse, retter myndighetene i de forskjellige landene seg som regel etter tilrådingene fra Språksekretariatet og språknemndene. En innbygger i den nyopprettede staten Vanuatu (tidligere Ny-Hebridene) skal for eksempel omtales som en "vanuatuer", og det tilsvarende adjektivet er "vanuatisk".

Teledata/tekst-tv

Det kan ofte være et problem å nå ut til allmennheten med tilrådingene om avløserord

o.l. Mye ville være vunnet om massemediene viet disse spørsmålene større oppmerksomhet enn de gjør i dag. Vi skal se på et eksempel som viser hvilken viktig rolle massemediene kan spille på dette området.

I 1979 skrev undertegnede en artikkel i Norges største avis (Aftenposten) som tok opp spørsmålet om hva en skulle kalle visse nye tjenestener. Artikkelen førte til en livlig pressedebatt, og det kom en rekke forslag til betegnelser, blant annet viewdata, videotex, telekst, skjermdata, data-tv og datavisjon. Spørsmålet ble også tatt opp i Norsk språkråds komité for dataterminologi, og det norske Televerket innkalte til et møte der fagfolk og språkkfolk deltok. På dette møtet ble en enig om å lansere termene *teledata* for Televerkets tjeneste og *tekst-tv* for fjernsynets tilbud. (Det var nemlig tale om to tjenester som burde ha hvert sitt navn.) Tilrådingen om de norske termene ble via Nordisk språksekretariat formidlet til de danske og svenske teledministrasjonene, som sluttet seg til det norske forslaget. Resultatet er at *teledata* og *tekst-tv* nå er de offisielle betegnelsene i de tre landene, og de er også i ferd med å slå igjennom i allmennspråket. I Norge er de så godt som enerådende.

Tilfredsstillende resultat?

Kan Språksekretariatet så si seg fornøyd med de resultatene det har oppnådd på dette området de to siste årene? Det kommer an på hva en ser dette i forhold til. Sekretariatet har knappe ressurser, for eksempel bare to heltidsansatte — en språkviter/administrator og en kontormedarbeider. Det krever mye arbeid og lang tid å forberede og behandle spørsmål på en forsvarlig måte. Dessuten har sekretariatet også andre oppgaver ved siden av de rent språklige. Det arrangerer konferanser, gir ut skrifter, driver foredrags- og informasjonsvirksomhet osv. Sett på en slik bakgrunn kan en vel si seg ganske godt fornøyd med resultatet av sekretariatets arbeid så langt.

Men resultatet er lite tilfredsstillende hvis en tenker på den flommen av fremmede ord og uttrykk som daglig strømmer inn i språkene våre fra fagspråk, engelsk-amerikansk sjargong osv. Mange av disse kunne trenge en samordning på nordisk plan. På dette som på så mange andre områder er oppgavene omfattende, men midlene begrensede.